

Gazaklar we gyrgyzlar

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Gazaklar we gyrgyzlar KAZAKLAR VE KIRGIZLAR

Türk Bozkır Göçebeleri

Batı Asya'nın Türk bozkır göçebeleri, Kazak, Kara-Kırgız, Karakalpak ve Türkmenler gibi dört halktan müteşekkildir; bunlardan ilk üçü, dil bakımından Türk kabilelerinin batı grubuna, dördüncüsü ise güney gurubuna aittir. Bunlardan ancak ilk iki halkı tetkik edebildim, çünkü Karakalpaklardan yalnız Orta Zerafşan vadisinde yerleşmiş bulunan kabilelere rastladım. Bozkır göçebelerinin kendilerine mahsus bir medeniyeti vardır, bundan dolayı ayrıca tetkik edilmeleri icap eder. Bunlar, komşuları arasında çok fena şöhret kazanmışlar ve sakin köylülerle sulha ihtiyaçları olan tüccarları basarak eskiden beri rahatsız etmek suretiyle, vahşi ve ele avuca sığmaz yağmacı güruh olarak tanınmışlardır. Türkmenler hakkında İranlı ve Azerbeycanlılarla, Kazaklar hakkında Ruslarla, Batı Sibiryâ ve Orenburg'da yerleşmiş olan Tatarlarla veya Çinli ve Kokandlarla konuşmak kafidir, her tarafta Mulla Gazi'nin kırgızlar hakkında söylemiş olduğu alaycı şiirini tasvip eder mahiyette sözler duyulur.

Yalnız Kazakların komşuları değil, hatta levşin gibi ilmi selahiyet sahibi kimseler bile Kazaklar hakkında kaba ve menfi hükümde bulunmaktadır.

İnsan bu gibi saçmaları okuduğu zaman, Kırgızların, Batı Asya Türk halklarının bir döküntüsü, yerleşik halkların intizamlı hayatına alışamadığı için geniş bozkıra kaçmış hırsız ve yağmacı güruhu, bir kelime ile, yok edilmesi icabeden bir ırk olduğu fikrine kapılabilir. Fakat durum büsbütün başkadır. Bedeviler de, çok eskiden beri tam bir anarşi içinde yaşayan yağmacı ve hırsız bir halk olarak tasvir edilmezler mi? Bununla beraber Bedeviler başka bir kabiledendir, onları Türk göçebeleriyle birleştiren nokta, tam bunlar gibi, bozkır

göçebeleri olmalarıdır. Demek burada, ancak yerleşik halkların kültür seviyesi ile tezat teşkil eden bir medeni seviye ile karşılaşmış bulunuyoruz ve bundan dolayı onların tavır ve hareketleri başka noktadan ele alınmalıdır. Fikrimin doğruluğunu şu cihet de ispat eder ki, Kazaklar, bütün bu tekdir edilen anarşiye rağmen müreffeh bir hayat sürerler ve nüfusları da geniş ölçüde artmaktadır. Ben kendim Kazaklar arasında uzun müddet yaşadım ve bu vesile ile şu kanaata vardım ki, onlarda anarşi yoktur, bilakis, bizimkinden ayrılan fakat kendi çerçevesi dahilinde tamamiyle intizamlı olan bir medeniyet seviyesi vardır.

1. Kazaklar [1]

Kazak ordalarının birkaç yüzyıl boyunca tam bir hürriyet içerisinde, Balkaş havzasından Ural nehrine ve Sir Derya ile Şu nehri sistemlerinden Orta Tobol, İşim ve İrtiş'e kadar uzanan geniş Kazak bozkırında serbest, bağımsız ve tamamiyle kendi sevkitaibiilerine bırakılmış bir halde hareket etmelerini mümkün kılacak çok müsait imkanlar mevcut olmuştur. Kazakların iki kudretli komşusu olan Ruslarla Çinliler, ancak en uzak sınırları ile Kazak bozkırına dokunmuş olup, hakimiyetleri henüz Kazak bozkırını itaatleri altına alacak şekilde kuvvetlenmemişti, çünkü burası herhalde her iki devlet için de ancak pek ehemmiyetsiz faydalar temin edecek gibi idi. Orta Asya'daki komşuların kuvveti ise, Kazaklar gibi kalabalık bir halkı zaptedecek kadar büyük değildi. Böylece Kazakların, son yüzyıllar zarfında, bir taraftan büyükçe bir baskı tehlikesi gözüktüğü zaman diğer komşunun nüfuz sahasına girmek maksadıyla veya bir kısım Kazak halkının iç savaş veya iç düşmanlardan kurtulmak istemesi üzerine tam bir hürriyet içerisinde bozkırda dolaştığını görüyoruz. Bu esnada Kazakların bir kuvvet halinde birleşmek veya herhangi bir şekilde muntazam bir devlet kurmak için çalıştıklarını aramak beyhudedir. Bu göçebelerde, bir devlet için lazım olan esas şart mevcut değildir; bu şart, muhtelif soy ve boyları birleştiren yegane kuvvet olan müşterek menfaat baskısıdır.

Hanın kudreti, fertlere yardım edecek ve onları komşuların baskısından koruyacak vaziyette değildi bu kuvvet, muazzam sahanın, ancak ismen hana tabi olan kısmının küçük bir bölgesine hakim olabiliyordu. O, kendi mıntikasını herhangi bir tarafa doğru genişletmek istediği zaman, aksi istikametteki noktalarda kuvveti azalıyordu. Bir hükümdarın etrafında toplanan azgın kalabalığın bir kudret sahibi olması, ancak bir düşman mıntikasına saldırdıkları zaman itaat altına alınan halklara karşı kendilerini korumak mecburiyeti meydana gelince, yani Çingis Han'ın ordasında olduğu gibi bütün halk bir orda haline geldiği takdirde tasavvur edilebilir.

Fakat son iki yüzyıl zarfında Kazaklar arasında böyle bir hal mevcut olmamıştır. Burada her boy kendisini vatanından hissetmiş ve kendi yerine mümkün olduğu kadar büyük bir refaha kavuşmaya çalışmıştır; böylece onlar ancak mülkiyetlerinin durumu mecbur ettiği zaman veya komşularının siyasi durumu daha büyük servet elde etmek imkanını bahsettiği takdirde silahla sarılmışlardır. Kazakların geçen yüzyılların tarihinde gördüğümüz gibi geniş bozkırlarda yaptıkları çılgınca dolaşmalar, bir sürü savaş ve isyanlar, yerleşik hayat süren herhangi bir halkı mahvetmiş olabilirdi; fakat bunlar, göçebeler için bir saadet devri olmuştur, çünkü bilhassa bu şartlar altında Kazakların zenginlik ve itibarları artmıştır. Kazak bozkırlarına sulh ve sükun girdikten sonra, Kazak boylarını refahında bir gerileme göze çarpmakta ve bu gerileme intizamın ilerlemesiyle artmaktadır. Aşağıdaki satırların vazifesi, dikkate şayan bu hadiseyi izah etmek olacaktır, çünkü bu durum, herhalde açıklamak istediğim göçebelik hayatının bir neticesi olsa gerektir.

Kazaklar geniş bozkırda yaşadıkları halde, dil bakımından bölünmez bir bütün teşkil ederler, öyle ki, Hazar denizi boyunda yaşayan Kazaklarla yukarı İrtiş civarında yaşayanlar arasında lehçe farkı diye bir şey bahis konusu olamaz, bunun gibi gelenek, adet, yaşayış ve karakter bakımından gösterdikleri birlik de her adımda göze çarpar, Kazak halkına ait olmak ve etrafa dal budak salmış bu halkın kardeş kabilelerinden sayılmak gibi her tarafa hakim olan müşterek

halk fikri, onların kesin olarak bütün diğer Türk halklarından ayırmaktadır; böyle olduğu halde, Kazakların dış gönüşü, onların Moğol ve Kafkas tipinden olan halkların karışmasından meydana geldiğini göstermektedir. Kazak çehrelerinin çoğunluğu, kuvvetli Moğol izleri taşır. Levşin bu durumu, Kazakların yüzyıllardan beri Kalmık Kadını almak hususunda gösterdikleri gayretle izah etmekte ve bu halin bilhassa geçen yüzyılda Volga boyundan geri çekilen Turgut kabilelerinin imhasından sonra vuku bulduğunu söylemekte, bu yüzden kadınların çoğu bugün bile kara saçlı, halbuki erkeklerin saçları daha ziyade kumraldır, demektedir. Fakat fikrimce bu karışma çok daha eskiden vuku bulmuştur, çünkü, mesela Naymanlar gibi bazı Kazak kabileleri baştanbaşa Moğol menşelidir. Kazaklarda Moğol tipi, Altaylı Kalmıklardan olduğu kadar kuvvetli değildir, onların yüzü de geni ve düz ise de, alınları Kalmıklarda olduğu gibi fazla arkaya batmamış, yanak kemikleri daha az çıkık ve burun kemikleri de, onlara nazaran daha fazla olarak yüz sathından ayrılmış bulunmaktadır. Ağızları küçük, gözleri kara ve çekik fakat meyilli değildir, sakalları seyrekler. Kazaklardan büyük bir kısmının mensup olduğu bu gibi Moğol tipleri arasında, hemen her ailede bambaşka tiplerde de karşılaşmaktayız: Bunların yüzü uzunca oval biçiminde, gözleri daha büyük ve hep kara, kaşları kara ve sık, sakalları sık, burunları ileri çıkık ve çok eğridir.

Aralarında çok cüsseli insanlara rastlamak mümkünse de, vücut yapısı bakımından Kazaklar umumiyetle orta boylu, tıknaz, geniş omuzlu ve öküz gibi geniş enselidir. Yaşlanınca çok defa şişmanlarlar (tabii, ancak zenginler), ben bilhassa büyük yüz mensupları arasında dikkati çekecek derecede cüsseli kimselere rasladım. Öyle zannediyorum ki, zengin Kazakların (yani, istedikleri kadar yiyebilenlerin) vücut yapısı, insan için en uygun gıdanın et olduğunu ispat etmektedir, çünkü onların arasında gördüğümüz kuvvetli bünyeyi, et yemiyenler arasında boşuna ararız; kök ve unla beslenen Karaorman Tatarları Kazaklarla karşılaştırıldıkta, hakikaten acınacak vücut yapısına sahip oldukları görülür. Et yiyerek açık havada yaşayanların ne kadar kuvvetli bir bünyeye sahip olduğunu

başlıca şu durum da ispat eder: Çin sınır boylarında yaşayan ve çok afyon kullanan büyük yüz Kazakları arasında, bu iptila en ufak bir zarar bile yapmamıştır; Çinli afyon keşler acınacak bir harebeye benzediği halde, Kazaklar sağlam ve sıhhatlidirler.

Levşin tarafından bildirildiği gibi kadın ve erkek tipleri arasındaki farkı, bozkırın doğu kısımlarında hiç göremedim. Erkeklerde olduğu gibi kadınlar arasında da ayrı ayrı iki tip görmek mümkündür. Kadınların yüzlerine gelince, fazla Moğol tesiri göstermiyenlerine, umumiyetle gençken, hiç de çirkin denemez; bilhassa 16-20 yaş arasındaki kızlar oldukça hoş bir tesir bırakır; 25 yaşına kadar olan genç kadınlar da fena değildir, fakat sonra yüzleri tiksindirici bir şekilde çirkinleşir, güzel evli kadınlara çok seyrek rasladım. Kadınlar, erkeklere nazaran daha az şişmanlar.

Kazaklar arasında hasta ve sakat kimseler az bulunur, sağlam gıda ve temiz havada yaşayış, aralarına birçok hastalığın sokulmasına engel olmaktadır, yegane tehlikeli düşmanlar çiçek hastalığı ile frengidir, fakat bunlar da tehlikeli sayılmaz, çünkü bir yerde çiçek hastalığı peyda olur olmaz yurtlar o yeri terk eder, ancak içerisinde hasta bulunan aileler geride kalır. Frengiye gelince, buna yakalanan aile fertleri başkalarından ayrı yerde hususi bir yurda yerleştirilir, kendilerine yiyecek verilir, fakat onlarla her türlü münasebet kesildiği için, hastalığın yayılması imkansız bir hale sokulmuş olur.

Ölüm halleri ancak çocuklar arasında sık olur, çünkü onların zayıfları, herhalde sert iklimin tesirine dayanmamaktadır. Kazakların birçoğu uzun ömürlü olur, bazı yerlerde seksen yaşını geçmiş adamlara rasladım. Yüz yaşlık ihtiyarların hiç de seyrek olmadığı söyleniyor.

Her usta binici halk gibi Kazaklar da yayan yürürken hantal ve beceriksiz davranırlar, buna kısmen onların kaba ayakkabıları da sebep olmaktadır; at üzerinde çevik, oynak ve dayanıklıdırlar. Fakat kadınların, ve bilhassa gençlerin yürüyüşü hafif ve kıvraktır.

Kazakların duygu kabiliyetlerinden bilhassa gözlerini tekamül

etmiş olmasına şaşmamalıdır. Kazak umumiyetle geniş ve boş bozkırda yaşar ve bundan dolayı küçüklüğünden itibaren uzaktan görmiye alışır. Kılavuzlarımın uzaktan görme kabiliyetine yalnız bir defa hayran kalmadım, onlar, daha benim görmediğim süvarilerin elbise ve diğer hususiyetlerini uzaktan açık olarak tasvir edebiliyorlardı. Böylece Kazak, gençliğinden itibaren kendisini çeviren tabiatı daimi surette tetkik etmeyi alışır ve kendisi için herhangi bir şekilde önemi olan her şeye dikkat eder ve görür. O, kaybolan bir hayvanın izini günlerce takib eder ve büyük sürülerin ayak izleriyle çiğnenmiş otlaklara girse daha kaybetmez. Hayvanın izine bakarak bazan onun hususiyeti üzerine sayılacak neticeler çıkarabilir. Mesela, Kazak mizahçılarından birinin anlattığına göre, bir Kazak, kaybolan hayvanını arayan bir adama raslıyorsak, hayvanın bir gözü körü, sol arka ayağı biraz topal, rengi kızıl vb. değil miydi? Diye sorar. Hayvanın sahibi bu adamı hırsız zannederse de, adam hayvanı görmediğini söyler neticede iş mahkemeye düşünce bu adam hayvanı hakikaten görmediğini, fakat neticeleri onun ayak izinden çıkardığını beyan eder. Sağ arka ayak hep kuvvetli bastığı için hayvanda biraz topallık olmalı, dikenlerde asılı kalan tüylere göre rengi kızıl olmalı ve nihayet otlardan hep soldaki iyi ot ve çiçekleri yediği halde sağdakilere dokunmadığına nazaran sağ gözü kör olmalı, der. Bu hikaye de, Kazakların müşahedeye ne kadar önem verdiklerin kafi derecede ispat etmektedir. Sergiopol'de bir Zasedatel'in anlattığına göre, bir gün yağmurlu bir havada eldivenini kaybetmiş ve yola aramaları için iki kozakı göndermiş. Onların bulamadan geri dönmesi üzerine Kazak kılavuzlarından birini yollamış ve bu adam da eldivenleri 6 verst uzaklıkta bir yerde bularak getirmiş. Sonra Kazak, atın basması ile eldivenin çamur içinde kaldığını, bu izin diğerlerine nazaran daha az battığına bakarak eldiveni bulduğunu anlatmıştır. Kazak bu izahatı, ancak eldivenin çamurlu ve sırsıklam oluşunu açıklamak maksadiyle vermiştir.

Koku ve tat alma kabiliyetleri gözlerine nazaran daha az inkişaf etmiş olmakla beraber, Kazaklar bu bakımdan da

Altaylılardan üstündürler.

Kazaklar hakiki bir göçebe halk olup, bütün yıl boyunca bozkırda dolaşır ve ikametgahlarını her zaman sürülerine gıda temin edebilecek yerde kurarlar. Gelenek, adet, düşünüş tarzı, bir kelime ile Kazakların bütün hayat ve hareketleri mezkûr hayvan göçlerine sıkı sıkıya bağlıdır; bu yüzden, ancak Kazakların göçebelik ve hayvan besleme işlerini araştırdıktan sonra bu meselelere temas edebileceğim.

Göçebeliği, geniş bozkırda plansız bir dolaşma olarak düşünmemelidir. Ancak Kuzey Sibirya'nın tundra ve ormanlarındaki avcı aileleri plansız dolaşır, onlar, yalnız hayatlarını bir müddet sükunet içerisinde geçirmek imkanın veren ve tesadüfen rasladıkları bol av bulunan yerlerde biraz kalırlar. Demek, bu avcı ailelerini geçtikleri yollar, onların kendi arzularına bağlı değildir. Bundan dolayı bir bölge, avcı ailelerinden ancak pek az nüfus besleyebilir. Bir av bölgesinde yaşayanların sayısı çoğalınca, halk, ren geyiği besleyerek bunlarla orman veya tundralarda göç etmek suretiyle, tesadüfen bırakılan av işini bir intizama sokmaya mecbur kalacaktır. Bu sefer ren geyiği sahibi, göç ederken hayvanının miktarını göz önünde bulundurmak zorundadır ve ancak sürüsüne zarar vermiyecek yollardan geçmiye mecbur olur. Fakat Kazaklar gibi çok hayvan besliyen halklarda plansız dolaşma katiyen tasavvur bile edilemez. Hayvan besliyen kimse, pek tabii olarak her şeyden evvel sürüsü için en faydalı yerleri seçmeyi düşünür. Bu esnada komşuların menfaatleri birbiriyle çarpışmaya başlar ki, bu durumu İbrahim ile Lut'un çobanları arasında geçen hadiseye ait hikayede de görmekteyiz. Demek burada, arazinin muayyen bir şekilde taksimi ortaya çıkmaktadır; bir boy veya boyun kısmı muayyen bir arazi parçasını kendi mülkü sayar ve komşularının oraya girmesine müsaade etmez. Boylar ise soy ve bunların bölümlerinden ibaret olup, bunlar da bir boya ait olan arazinin muayyen parçalarını kendilerine ait olarak bilirler. Bu suretle aul ve sullardan mürekkep birlikleri sıralanmış olduğu o kadar karışık arazi taksimatı ile karşılaşılır ki, bir seyyahın bu bölüm hakkında açık bir fikir edinmesi imkansız olur.

Bozkırda hayvan besliyen kimse için, bilhassa kışlak ve yayla olarak uygun yer bulmak işi de çok mühimdir, çünkü muayyen bir mevsim için her yer uygun gelmez. Mecbur kalınca, bahar ile güz mevsimini her yerde geçirebilir, çünkü baharda hayvanlar her yerde bol ot ve su bulabilirler, bunun gibi güzün dahi, fazla yağış yüzünden taze ot biter. Buna karşılık, kışlak ve yayla muayyen şartlara bağlıdır ki, bunlar bulunmadığı takdirde hayvan yetişmez. Kışlak için seçilen yer, hayvanları mevsimin sertliğinden korumalı, yani rüzgardan korunmuş ormanlık veya derin bir vadi olmalı, aynı zamanda bol su ve odun bulunmalı ve otlaklar mümkün mertebe az kar tutmalıdır. Buna mukabil yayla için, göl ve akarsu boyları gibi, bol sulu açık ve düz sahalar tercih edilir, hayvanların haşarattan az mütessir olması keyfiyeti de mühimdir. Kışlak için lüzumlu şartlar, dağlarda daha kolay temin edilen yaylalara nazaran daha çok olduğundan, göçebe nüfusun sıklığını ve hayvan yetiştirmenin tekamülünün temin eden cihet bilhassa kışlaklardır. Buna göre, göçebelerin yaşadığı bir memleketin durumu, kışlaklarının zenginliğine gör taayün eder ve geçen yüzyıllarda Kazak orduları arasında cereyan etmiş olan bütün mücadele ve savaşlar da, en iyi kışlakların ele geçirilmesi için yapılan daime birer gayret olarak mütalaa edilmelidir. Şimdi Kazaklar için muayyen bölge ve kazalar tahsisi edilerek arazi mülkiyeti tertiplendikten sonra, kışlaklar için yapılan bu mücadelelerin arkası kesilmiş ve muayyen bir kalıba sokulmuş mülkiyet şekil bunun yerini almıştır. Şimdi de Kazak ailesinin sınırları muayyen bir kışlağı (kıstau) mevcut olup, bunlar irsen intikal eder ve ancak hukuki alım-satım senedi ile diğer bir aileye geçebilir. Böyle bir senet, her zaman birçok şahitler (komşu) önünde kaleme alınır. Kışlağın bir elden diğer bir ele geçmesi, durmadan vuku bulan hallerdendir, çünkü kışlak sahalar için gösterilen ihtiyaç, bir kimsenin hayvan sürülerini büyüklüğüne tabidir. Mesela, bir Kazakın malı azalınca, kışlağını daha zengin komşusuna devretmek ister. Buna mukabil malı çoğalan Kazak da kışlağını büyötmeye, veya hiç olmazsa yıllık ödemelerle komşu kışlaklardan faydalanmaya çalışır. Zengin Kazak, hayatı esnasında büyük

oğullarını müstakil yapmak ister ve bu maksatla hayvanlarının büyük bir kısmını büyük oğluna verir ve kendi kışlağı dar geliyorsa, onun için yeni bir arazi satın alır. Eğer kışlağı yetecek derecede büyük ise, hayvan mevcudundan oğullarına isabet eden miras hisselerini ayırdıktan sonra, onlara hususi kışlaklar da tahsis eder. Pederden kalan malın ve kışlağın varisi küçük oğludur. Birkaç erkek çocuk varsa, hayvan sürüleri aralarında bölünür ve serbest bir kararla taksim edilmediği takdirde kışlak ortak mal sayılır. Fakat böyle bir hal çaresi küçük oğul için faydalı olmadığından, seyrek vuku bulur. Çünkü, hayvan miktarı kışlağa sığamayacak kadar çoğaldığı takdirde, en büyük erkek kardeş Kazak adetince yeni bir kışlak temin etmeye mecburdur ve bu esnada küçük kardeşlerinden ancak kısmen yardım görür. Bir müddet sonra hayvan miktarı tekrar çoğalarak geri kalan kardeşler sığamadıkları takdirde, yine aralarından en büyüğü uzaklaşmaya mecbur olur, ta ki en küçüğü babalarının kışlağında yerleşip kalsın.

Böylece, hayvan miktarının artmasıyla bir ailenin kışlak sahası nasıl büyüyorsa, bu miktarın azalmasıyla de gittikçe küçülür, nihayet sahibi ondan vazgeçerek satar ve sürüsünün artan kısmı ile akrabalarına giderek muayyen hizmet karşılığında onların kışlak sahasından istifadeye hak kazanır. Bütün hayvanı ölmüşse, onun için bir işçi olarak çalışmaktan başka çare kalmaz.

Kışlak sahalar, komşulardan umumiyetle tabii sınırlarla ayrılacak şekilde bölünmüştür, demek bunlar dere, göl, tepe, yamaç vb. gibi nesnelerle hudutlanır; tabii sınırlar bulunmadığı takdirde direk ve taş gibi suni işaretler dikilir. Bir sahanın sınırı bütün akraba ve komşularca bilinir, dokunulmaz ve bunlar soyların himayesinde bulunur.

Kışlakların hepsi de aynı keyfiyette olmadığı için, muhtelif kışlak sahaların fiyatı da başka başkadır. Fakat, hali vakti yerinde olan her Kazak, satın alma, değişme veya kiralama suretiyle kendi kışlağının durumunu iyileştirmeye çalışır.

Kışlaklar bir şahsın mülkü sayıldığı halde, yaylar soyun müşterek malıdır. Benim bildiğime göre, yazlık sahaların

aileler arasında taksimi hiçbir yerde vuku bulmamıştır. Burada, gerek zengin ve gerek fakir herkes, istediği yerde konmak hakkına maliktir. Tabii, böyle bir serbesti tam olarak ancak nazari olarak mevcuttur. Zengin ve itibarlı kimse, hiç şüphesiz en iyi yeri alacak şekilde hareket etmektedir.

Kazaklar umumiyetle nisanın ortalarına kadar kışlaklarda kalır ve ondan sonra göç etmiye başlarlar. Umimiyetle 3-5 yurttan ibaret olan her aul, yaylada mümkün olduğu kadar uygun bir yer tutabilmek için yola çıkma zamanı ile yürüyüş yönünü imkan nispetinde gizli tutar, bununla beraber diğer aullarla ve bilhassa akraba ve dostlarla gizli konuşmalar cereyan eder; bunun üzerine aullar birdenbire harekete geçerek kararlaştırılan yere mümkün merteye çabuk varmaya çalışırlar. Saha daha önce işgal edilmişse, aul diğer boş yere gider. Bir aulun hareketi üzerine, umumiyetle civardaki bütün diğer aullar onu takibeder, herkes mümkün olduğu kadar çabuklukla hazırlanarak yalnız müsait olan yeri değil, yanı zamanda daha fazla ilerlemek için uygun olan ve yaz ortasında otlak olabilecek yere götüren yol üzerinde bulunan sahaya varmaya çalışır. Baharın başlangıcında, daha çimenler zayıf iken, aullar bir yerde ancak pek az bir zaman kalabilirler, bu suretle hemen her iki üç günde bir yerlerini değiştirirler. Fakat yaz başında otlar büyüdüktan sonra, çok defa bir yerde haftalarca kalırlar. Yaz ortasında hareket tekrar çabuklaşır, fakat güzün sular fazlalaşınca yine ağırlaşmaya başlar. Yayladan dönüş, bütün bozkırda takriben ağustosun ortasında vuku bulur ve umumiyetle baharda geçilen yol üzerinde cereyan eder. Güz ikameti umumiyetle eylülün 15'inden ekimin 15'ine kadar sürer, bundan sonra derhal kışlaklara dönülerek burada kasımın başlarında yerleşilir. Yaz ve güz karargahları aileye göre değil de boylara göre tertiplenir, aulların taksimatı da boy ihtiyarları ile diğer nüfuzlu kimselerin elinde olur. Bu esnada her zaman hak ve doğruluğun hakim olacağı tabiidir, çünkü Kazak atalar sözü aşağıdaki cümleleri boşuna söylemez:

Kalabalık ailelerin fertleri neden bahseder?

Onlar, daha küçük ailelere karşı yaptıkları haksızlıktan bahsederler.

Küçük ailelerin fertleri neden bahseder?

Onlar, kalabalık aileler tarafından kendilerine yapılan haksızlıktan bahsederler.

Haksızlık ve zorbalığa karşı biricik müdafaa silahı, işte böylece aile ve komşuların muayyen şahısların idaresi altında meydana getirdikleri sağlam birliktir; bu birleşme, soyların daima yeniden gruplaşmasının çekirdeğini teşkil etmektedir.

Kazaklar kışlaklara ancak deve, sığır ve koyun sürüleriyle çıkarlar. At sürülerini, kışlaktan ancak 15-20 verst uzaklıkta bulunan güz karargahında bırakırlar. Onlar burada, derin kar yağıncaya kadar kalır, sonra da yaylalara ve bilhassa su çok olduğunda yazın kullanılmadan kalan sahalara veya şiddetli yağmur dolayısıyla güzün tekrar ot biten yerlere sürülürler. Halkın ancak fakir veya orta sınıfı bütün sürüleriyle şimdi anlattığımız devri takibederler. Zenginler ise, sürülerini hiçbir zaman aynı yerde otlatamazlar. Onlar koyun, at, sığır ve deve sürülerini birbirlerinden ayırarak, her cinsin kendisine uygun yerlerde ayrı devirler yapmasını temin ederler. Bundan dolayı hayvanlar en iyi bir şekilde zenginlerde yetişir, çünkü her cins hayvan kendisine uygun beslenme neticesinde en iyi neşvünemayı bulur. Mesela develerle koyun ve keçiler, Kazakların köppök ve cNsan dedikleri bitki gibi kuvvetli kokusu olan sert otlardan hoşlanırlar, hatta develer dikenli otlarla ve kışın ince söğüt dalları ile de kanaatlanır. Buna mukabil at, kaya çatlakları arasında biten ince dağ otunu (betaka ve torlau) çok sever, sığır ise çayırlıktaki yumuşak çimleri beğenir.

Kuzey bozkırındaki düzlük ve tepe dalgaları üzerinde bulunan yurtlardan müteşekkil sıralar o kadar karışık ve birbirini kat eden hatlar halinde bulunur ki, işin içinde olmayan bir kimsenin bu karışıklık içerisinde yol bulması imkansızdır. Yüksek dağ sırtlarının birçok yerde ebedi kar sınırına kadar yükseldiği güney bozkırında ise göçebelik devri coğrafi

şartlarla tanzim edilmiştir. Bozkır sathından daha aşağıda bulunan ve sahilllerinde seyrek ağıaçlık ve kavaklar gözüken nehir vadisi, rüzgarlardan korunmuş olup yakıt malzemesi de bol olduğından, kışlak için uygun gelir. Yazın alçak yerlerde oturmak imkansızdır, çünkü sinek, sivrisinek, at sineğı ve tatarcık gibi sayısız haşara sürüleri hayvanları mahvedebilir. Bundan dolayı Kazak, yazın alçak araziyi terkederek dağılara yükselir.

Baharda sürüsünü, dağı yamaçlarını güneşe bakan taraflarında otlatır, çünkü burada mezkur mevsimde, kar yığınlarından sızan suların tesiriyle bol ot peyda olur. Gittikçe şiddetlenen güneş otları yakmaya başlayınca, açık düzlükler üzerinde daha fazla yükselir ve yazın ortasında ebedi karı kenarına vararak, yılın en sıcak zamanı burada tatlı bir serinlik içerisinde geçirir. Sıra halindeki yurtlar, güzün tekrar vadiye doğıru inmeye başlar, fakat bu sefer açık dağı yamaçlarına değıl de, güneşin otları henüz mahvetmediğı kuytu boğaz ve vadi aralıklarına konarlar.

Kazakların göçebeliğınden aldığıımız yukardaki kısa tasvir de ispat ediyor ki, hayvan, istep ahalisi için hayatın şartı ve onun varlığının bir vasıtasıdır; hayvan kaybı insanları da açlıktan ölüme sürükler. Onlar hayvana, umumi bir isim olarak mal derler (aslında Arapça bir sözdür). Hayvanların ne kadar yüksek tutulduğı, selamlaşırken mal canını amanna (malın canın sağı mı)? cümlesinin kullanılmasından da anlaşılmaktadır; sözler öyle sıralanmıştır ki, önce hayvanların ve sonra da adamların sıhati sorulur.

Kazakların beslediğı hayvanlar beş cinse ayrılır: Koyun, keçi, sığır, at ve deve. Kazak, umumiyetle sığırdan daha fazla koyun ve keçi besler. Bununla beraber, bu cihet çok defa yerin durumuna da bağılı olur, mesela Akmolla bölgesinde koyun, Karkaralı bölgesinde ve Semipalatinsk bölgesinde kuzey kısmı ile Kulunda'da sığır besleme üstünlük gösterir, halbuki doğı bozkırının güney kısmında yine koyun ve dağılarda ise keçi çoktur. Deve, her tarafta ancak pek az miktarda beslenir, halbuki at yetiştirme, sahibi için daha az fayda temin ettiğı halde çok daha geniş bir yer tutmaktadır, bunun sebebini

herhalde, halis binici olan bu halkın, at beslemeyi içten gelen bir ihtiyaç olarak düşünmesinde aramalıdır.

2. Kırgızlar

Kazak-Kırgızların güney komşuları olan Kara Kırgızlar da, onlar gibi aynı kültür seviyesinde bulunurlar. Kara-Kırgızlar, dil, gelenek, giyim, ev kurulumu, meslek ve yaşam tarzı bakımından, Kazaklardan pek az ayrılırlar. Fakat Kara-Kırgızların tipi, Kazaklara nazaran muhakkak ki başkadır, bu cihet, 1862 yılında ilk olarak Karkara nehri boyunda Kara-Kırgızlardan Bugu boyunu ziyaret ettiğim zaman bilhassa dikkatimi çekti. Kara-Kırgızların yüz şekli, bana Altaylı dağ Kalmıkları ile Teleütleri hatırlattı. Giyim bakımından, Kara-Kırgızlarla Kazaklar arasında pek az fark vardır. Dikkatimi çeken yegane fark, türlü renkten şeritlerle süslü kaftanlar, mermi, saçma kutuları ve ak keçe şapkalarıdır ki, bunlar halk arasında Ak-Kalpak tesmiye edilir ve Kazaklar arasında çok ender bulunur. Bunun gibi, yurtlarını kuruluş şekli de Kazak yurtlarından pek farklı değildir, ancak bunlarda halı ve işlemeli şeritler daha az bulunur ve yurdun yanında yere çakılı bir mızrak gözükür, halbuki Kazaklarda böyle bir şey yoktur.

Kara-Kırgızlar da, Kazaklar gibi aşağı yukarı aynı şeylerle meşgul olurlar. Esas meslekleri hayvancılıktır ve bu iş aynen yukarda açıklandığı gibi yapılıdır. Fakat şurasının zikretmek icab eder ki, Kara Kırgızlar, deve ve küçük baş hayvanlara nazaran daha çok at ve sığır beslerler. Daha küçük olan atlar, Moğol cinsine benzer. Kazakların dört çeşit hayvanından başka, Kara-Kırgızlar bir de Tibet menşeli Gyak (bos gruniens) adlı bir hayvan besler ve buna kudas derler. Umumi olarak denebilir ki, Kara Kırgızlar, büyük yüz Kazaklarına nazaran daha az hayvan beslerler. 2000 at ve 3000 koyunu olan kimseler, artık çok zengin sayılır.

Kara-Kırgızların göçebeliği, Kazaklardan farklıdır. Kara-Kırgızlar, aullara bölünerek değil de, bütün boylar bir arada oldukları halde yaşarlar, kışın nehir boyunda sonu gelmeyen

sıralar halinde uzanan yurtlar, bazan 20 ve daha fazla verst mesafe kaplar. Onlar, yazın yurtlarıyla aynı şekilde dağa yükselir ve bu esnada her boy muayyen bir dağ sahasını işgal eder. Bu şekil göçebeli, kısmen memleketin durumuna ve kısmen de halkın daha fazla savaşçı olmasına tabidir. Kara-Kırgızlarda gördüğümüz böyle bir yurt teşkilatı, saldırmak veya savunmak için birkaç saat içerisinde bütün bir ordunun meydana gelmesini mümkün kılmaktadır. Bu şekil göçebelik, eskiden her halde Kazaklar arasında da cari olmuştur, çünkü bu, serbest göçebeler arasında gördüğümüz harp hali için mümkün olan biricik şekildir. 1864 yılında Soltu'da bulunduğum zaman memurların anlattığına göre, Kara- Kırgızlar, Rusya tarafından tamamiyle itaat altına alındıktan sonra, yurt teşkilatlarını değiştirmeye ve Kazaklar gibi aullar halinde bölünmeye başlamışlardır.

Avcılık, Kazaklarda olduğu gibi ancak eğlence olarak yapılır. Avcılığı meslek edinmiş olanlar azdır, bunlar da ancak ilkbaharda avlanırlar, çünkü bu mevsimde, Çinliler tarafından yüksek fiyatla satın alınan boynuzu taze kan dolu maralları yakalamak mümkün olur. Kuşlarla yapılan avcılık da aynen Kazaklar arasında olduğu gibi revaçtadır.

Kara-Kırgızlar, Kazaklara nazaran daha çok ziraatle meşgul olurlar, toprağı daha dikkatle işler ve 10-15 nispetinde ekin elde ederler. Tarlaların suni olarak sulanması lazım gelir, bu işi de Kazaklara nazaran daha fazla emek vererek yaparlar. Bulguların tarlası umumiyetle Terskey, Küngay ve Tuykal gölleri boyundadır; Sarı-Bağışların tarlası ise Kürmet ve Kisngir nehirleri arasında bulunur. Kara- Kırgızlar buğday, arpa ve birkaç cins darı ekerler. At yemi olarak arpa ve bir nevi ince darı kullanırlar. Kara-Kırgızlar, arpadan bir nevi bira (buzu) yapar ve bundan da, kışın içmek için rakı kaynatırlar. Yukarda zikredildiği gibi, yazın süt rakısı yaparlar.

Bütün diğer el işleri Kazaklarda olduğu gibidir, ancak kadınlar ince keçi yününden keçe ayakkabılarla, yine keçeden, uzun kollu ve "kibenek" adı verilen manto dikerler. Kazaklar bu sanatı bilmezler.

Kara-Kırgızların hepsi de, Kazaklar gibi Müslümandır (busurman), ancak onların İslamiyet'i daha geç kabul ettikleri söyleniyor. Tatarlar, Kara-Kırgızların tamamıyla putperest olduklarını ne oruç, ne namaz ve ne de iman şartlarını bilmediklerini ve hatta peygamberin adından bile habersiz olduklarını iddia ederler. Onlar, keyif veren içkileri her şeyden fazla sever ve zil zurna sarhoş oluncaya kadar içmeyi günah saymazlarmış. Aralarında eski putperestliğin bir çok hatıraları da yaşarmış. Bana anlattıklarına göre, mesela, gerek erkek ve gerek kadınlar, ateşin üzerine yağ döker ve önünde eğilirlermiş, bu gibi bir merasim, perşembe günleri dokuz ateş önünde yapılırmış. Erkekler, halk efsanesine göre eskiden azizlerin yaşamış olduğu ağaçlıklar civarında lamba yakarlarmış. Sonra, Bugular arasında öğrendiğime göre, o civarda Kara-Kırgızlarca kutsal sayılan üç yer varmış, bunların adları şudur: Şu membaındaki Küngraman dağı, Koy-su nehri boyundaki Çulpasa dağı ve Tes boyundaki Ala-Başı-Ata Dağı. Bütün bu adaletleri, büyük ordu Kazakları bile putperestlik sayarmış, halbuki onlar da o kadar titiz Müslüman değildir.

Fakat bana kalırsa diyebiliriz ki, Kara-Kırgızlar kendilerini çok ciddi Müslüman sayar ve Kalmıkları kafir addederek kendilerini onlardan kesin surette ayırırlar. Din üzerine bilgileri az olmakla beraber, onlar Kazaklara nazaran daha fanatiktir, destanları din savaşlarından bahseder. Bunun sebebi, kısmen belki de kafirlerle komşu olarak yaşamalarından ileri gelebilir.

Onların dini düşüncelerini, Kalmık hükümdarlarından Alman-Bet'in İslamiyet'i kabul edişini anlatan bir halk destanında en iyi bir şekilde görmek mümkündür.

Alman-Bet, Issık boyunda avlanmakla meşgul olan Kökçö'ye rastlar ve onu Kalmıčka selamlar. Kökçö, onu anlamadığını söyler. Bunu üzerine Alman-Bet selamını açıklıyarak şöyle devam eder:[2]

*"Bu dünyadan göçerken,
Ötekisine uçarken,*

Bize yol var mı acaba?"

Kökçö durdu şöyle dedi:

"Bıyığınızı kestirsen,
Sakalınızı koyuversen,
Saçlarınızı kazıtsan,
Başından şapka düğmesini kaldırsan,
0 Cuma ile bu Cuma Arasında yedi gün,
Kendisi ile sekiz gün,
Sonra cennete girilir;
Allahı taala hazret,
Ayı gökte parlattı,
Günü gökte parlattı,
Bununla yeri ısıttı".

Alman-Bet şöyle dedi:

"Bıyığımı kestirsem,
sakalımı bıraksam,
altın ışıklı tuğ gelir,
altmış boy ordu gelir.
Makasın vardır yanında,
Usturan vardır kabında,
Kitabın vardır koynunda,
Kur'an'ın vardır boynunda,
Ver Kur'an'ı göreyim,
Kitaptan okuyayım!"

Kökçü çadırını kurar ve Alman-Bet'i çaya davet etmek ister.
Fakat öteki, İslamiyet'i kabul etmeden çaya elimi sürmem, der.
Bunun üzerine Kökçö yukardaki teklifi tekrar eder.

*Kaplan gibi Alman-Bet,
Bıyığım iyice kesti,
Sakalını iyice bıraktı,
Kafasını kazıttı,
Kutsal yazıyı açtı,
Önüne koyuverdi,*

*Yardımsız Kur'an okudu,
Yardımsız kitap okudu.
Kara-Kan'ın çocuğu*

Kaplan gibi Alman-Bet:

“Ben Müslüman olacağım!” dedi.

Bunun üzerine Kökçü ile dost olur ve şöyle der:

“Şimdi halkıma gideceğim,
Şimdi yurtuma gideceğim,
Halkıma söyliyeceğim.
Yurtuma söyliyeceğim!
Halkım söz dinlemezse,
Ak gümüş servetimi serpeceğim,
Kızıl püsküllü Oyrot'un
Hanımını öldürüp kaçacağım!
Halkım sözü dinlerse,
Nehir tarafından korkup kaçan,
Oyrotlu altı çocuğu,
Üç baba oğul Müslüman
Arasına yerleştireyim!
Mallarını sesle sayarım,
Hayvanlarını kutsal yaparım,
Mülklerini sayarım,
Onu da kutsal yaparım!
Sonra Müslümanlarla yaşarım!”

Bundan sonra Alman-Bet at üzerinde babasına koşar.

Babasının evine,
Gelip girdi Alman-Bet,
“Selam aleyküm baba” dedi.
Selam verdi Alman-Bet,
Cevap veren adam yok,
Ayağa kalkan adam yok.

Alman-Bet ateş yanında Dura kaldı söylendi:

“Çocuk doğurmayasınız”
Büyütmeden kurup kalasınız,
Burda yalan dünya var,
Orda doğru dünya var,
Öteki dünya için bu dünyada
İyilik yapmak işi var,
Kulkuldabat kualdat,
Kur’an dilini bilelim!
Mekke ile cennetin
Ortasını isteyelim!
Biz Müslüman olalım!
Şimdi bunu konuşun,
Yarın ben öğrenirim!”

Alman-Bet ertesi günü gelince babasını tekrar İslamiyet’e davet eder, dünkü sözlerini tekrarladıktan sonra şöyle der;

*“Kafir hanı olmaktansa,
İslam kulu olurum!”*

Fakat gerek anası ile babası ve gerek bütün Oyrot halkı onun davetini kabul etmek istemezler; bunun üzerine Alman-Bet babayurtunu terk ederek Kalmık ordularıyla savaşır.

*Alman-Bet tuğunu açtı,
Kızıl püsküllü oyrotları,
Doğu tarafına sürdü.
“Göğsümde canım bir dostum,
Boynunda dilim, bir dostum,
Melekler yardım etsin!
Kızıl püsküllü Oyrotların
Alasın (hayvanın) alıp kaçmadım,
Kulasın sürüp kaçmadım,
Tanrım, ya ben ne yaptım?
Kudret, sana ne kıldım?”*

Alman-Bet savaşa hazırlanır ve savaş için haykırır:

Sayısız erin sesini,

*Alman-Bet çıkarıyor,
Sayısız atın sesini,
Onun kızıl atı çıkarıyor,
Şapkalarını dağ gibi yığdı,
Elbiselerini ev gibi yığdı,
Bütün mallarını dağıttı.
Kızıl püsküllü Oyrotların,
Hanını öldürüp kaçtı.
Ayın ışığı soldu,
Aydar-Kan'ın oğlu Kan-Kökçö,
Kucaklaşıp dost oldu,
Sonra Müslüman oldu.*

Bu fıkralarda hakikaten İslamiyet hakkında çok az bilgi bulunmakta ve Kara-Kırgızlar arasında din bilgisini bu şarkıda tasvir edildiğinden daha fazla olmadığı hissini uyandırmaktadır. Fakat, işte bu sathi bilgiler bile -Ey insan oğlunun acaip tabiatı! Bütün halka dini birlik damgası vurmaya ve hatta onları taassuba ve din bakımından titizliğe sürüklemeye kafi gelmektedir.

Kara-Kırgızlar, umumen hiçbir komşuları tarafından sevilmezler. Kara-Kırgızlardan bahsedenler bana onları hilekar, itimat edilmez, merak sahibi, yaltaklanmayı seven, çok şey vaadettikleri halde hiçbir zaman sözünde durmıyan bir halk olarak vasıflandırdılar. Komşuları onları bilhassa saldırganlıkları yüzünden sevmezler, bu gibi hallerde bütün halk bir birlik teşkil eder, halbuki Kazaklarda böyle vaziyeti boşuna ararız. Kara-Kırgızlar arasında çok az yaşadığımdan, bir hüküm veremiyeceğim, fakat şuna inanıyorum ki, onlar, sahip oldukları şöhretten çok daha iyidirler. Onlar, yüzyıllardan beri komşuları arasında oyun topu vazifesini görmüşlerdir. Onlar bazan Kalmık, bazan Çin ve bazan da Hokandlılar tarafından sıkıştırılmış ve mal ve mülkleri zara görmüştür. Kara-Kırgızlar gibi savaşçı ve cesur bir halkın (bu hususları bütün düşmanları kabul eder), komşularının intikamına maruz kalması şaşılacak bir şey değil midir? Mesela, Hokandlıların eskiden Kara-Kırgızlardan aldıkları

vergileri bir gözden geçirelim: 1. Tünlük-zäkät (yurt vergisi), yurt başına bir koyun; 2. Alal- zäkät (hayvan vergisi), yurt başına bir koyun; 3. Alal zäkät (hayvan vergisi), her harman yerinden üç koyun. 4. Bundan başka, ara sıra her yurttan bir altın (dilla) = 3 koyun hesabı ile harp vergisi de alınmıştır. Bütün bu vergiler zorla toplanmıştır.

Fikrimce, Kara-Kırgızların, kuzey komşuları olan Kazaklardan daha fena olmadığını şu durumda en açık bir şekilde ispat eder: 1869 yılında ziyaret etmiş olduğum Sarı-Bağış ve Soltılar, Rusya'ya tabi olduktan sonra beş yıl geçer geçmez tamamiyle sakinleşmişlerdir, ben de onların arasında hiçbir muhafız kuvvete ihtiyaç hissetmeden ve hiçbir düşmanlık eseri görmeden yalnız başıma dolaştım. Hatta onlar yeni idare sistemini de hiçbir karşılık göstermeden kabul etmiş ve yeni duruma kuzey komşularından daha çabuk uymuşlardır.

Şimdi, Kara-Kırgızların eski idare ve sosyal durumları üzerine de birkaç söz eklemek isterim. Kazakların söylediğine göre, bu halka Kara-Kırgız adı, hansız yaşamalarından ve asiller sınıfına sahip olmamalarından dolayı verilmiştir ki, Kazaklar buna ak soy der. Bizzat Kırgızların kendi efsanelerinde de, hansız yaşadıklarından ve bu yüzden büyük handan oğlu Cuci'yi (Coçi) hükümdar olarak göndermesini rica ettiklerinden bahsolunmaktadır. Küçük bir çocuk olan bu kimse, yolda bir kulan[3] sürüsüne rastlayarak bunlar tarafından kaçırılmıştır. Aksak Kulan -Cuci-Kan, Kırgızların ilk ve sonuncu hükümdarı olmuştur.

Boy bölümleri aynen Kazak-Kırgızlarda olduğu gibidir. Fakat onlarda, sultanın yerini halk tarafından seçilen ve manap adı verilen beyler alıyordu. Bana anlattıklarına göre, Manaplar, tebaaları üzerinde mutlak bir hakimiyete sahiptiler. Kırgızlar, Manapların ancak geçen yüzyılda meydana geldiğini ve bu sözün, aslında Sarı-Bağış bi'lerinden birinin adı olduğunu söylerler; bu adam Sarı- Bağışları mutlak bir şekilde hakimiyeti altına almış ve onun ölümünden sonra diğer bi'ler de Manap unvanını almışlardır. Fakat bu hikayeyi şüphe ile karşılamaktayım.

Kara-Kırgızların, eski savaş usullerini daha uzun müddet

muhafaza ettikleri söylenmektedir. Anlattıklarına göre onlar eskiden bütün komşularıyla açıkça savaş halinde yaşamışlardır. Her soyun savaşabilen bütün erkekleri, ya bir hücumu savmak veya bir baskında bulunmak üzere, Manap'ın daveti üzerine derhal silaha sarılmaya mecburdular. Onlar, en başta Hokand malı olmak üzere umumiyetle ateşli silahlar kullanmışlardır. Bundan başka, Kazak silahlarından mızrak, tokmak (soyıl) ve ay gibi balta (aybalta) kullandıkları da söyleniyor; onlar düşmana yığın halinde saldırır, ur! ur! Diye bağırır ve bundan başka Kazaklar gibi uran nidasını (soyların savaş nidası) da kullanırlarmış. Soldaki boy bölümleri savaş esnasında "kunek", sağdakiler "can- kuras" diye bağırırmış.

Bugu ve Sarı-Bağışlar tamga (damga) olarak = işaretini kullanır ve buna cagalbay derler, buna karşılık Soltular ay tamga (ay damga) istimal eder.

Kara-Kırgızları Kazaklardan ayıran en büyük özellik, Altay ağızlarına daha yakın olan ve çok eski izler taşıyan dilleri ve halk edebiyatının karakteridir. Kara-Kırgızlar hakiki bir epik devresinde bulunmaktadır. Diğer Türk halklarının münferit destan ve efsaneleri, Kara-Kırgızlar arasında büyük bir destan halinde kaynaşmıştır ki, bunun esas kahramanları Müslüman hükümdarı Manas ile dinsizlerin kahramanı Yoloy'dur. Yuna n destanları gibi bu destanlar da, bütün halkın manevi yaşayışı ve adetleri hakkında açık bir fikir vermektedir; burada destani bir tafsilatla savaşlar, kız isteme, matem bayramları, yarışlar, ev hayatı vb. tasvir edilmektedir. Burada destanın bütün figürleri sanki et ve kanla yoğrulmakta ve önümüzde düşünen ve hareket eden hakiki birer karakter halini almaktadır. Bütün tasvirin sürükleyici noktası, Müslümanların kafirleri yendiği andır. Her Kara-Kırgız bu destanın bir kısmını bilir, bunlar halk arasında yaşar ve diğer şiiri icatların meydana gelmesine engel olur. Bundan dolayı cır şeklindeki mısra ölçüsü, ölüng'ü büsbütün ortadan kaldırmıştır. Burda destandan bazı parçaların zikredilmesiyle bir fayda temin edilemez, çünkü bunlardan, şiirin bütünü üzerine tam bir fikir elde etmek mümkün değildir.

Prof. Dr. Wilhelm RADLOFF.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 2 Sayfa: 368-376.

Dipnotlar :

[1] Radloff tarafından da açıklandığı gibi, bu halk kendisi için Kazak adını kullandığı halde, Ruslar ve diğer Avrupalılar onlara Kırgız demişler ve bu yanlış isim son zamanlara kadar devam edegelmiştir. Radloff, önümüzdeki eserde onlara umumiyetle Kırgız ve ancak bazı yerde Kara Kırgızlardan ayırmak için Kazak Kırgız diyor. Kazak adı bugün artık gerek ilmi ve gerekse siyasi edebiyatta yerleşmiş olduğundan, bu kısımdaki Kazak-Kırgız ve Kırgız tabirleri, tarafımdan hep “Kazak” şekline sokulmuştur.

[2] Hikayenin aslı için bak.: W. Radloff, Proben... V, 1885, s. 6-61.

[3] Kulan, kolan (gulan) Orta Asya Türk lehçelerinde “yaban eşiği” anlamına gelir. Taryhy makalalar